

Talpalatnyi Ithaka

JÁNOSHÁZY GYÖRGY: INNEN SEMERRE CÍMŰ KÖTETÉRŐL

*Ősz fűrtöm háromezer öl,
bánatom éppoly messze ér.
Fénylő tükrömbe, nem tudom,
honnét került az őszi dér?*

(Li Taj-pó)

Szonettek. Borongós, őszidős versek. Poétikai szempontból harmonikus, kiegyensúlyozott formanyelv, biztonságot duruzsoló ölelkező, páros vagy keresztrímelek, könnyed jambus és „lépő” spondeus világa. Tartalmi szempontból a valaha volt Egészet sirató Rész magányos dala, nosztalgikus vágya a harmóniának, az őszülő-öregedő ember és az öregedő emberiség honvágya a fiatalság után, az aranykorba. Ez a kontraszt határozza meg leginkább Jánosházy György kötetét. E két „nyelv” összefogódzása szüli a verset.

A szonett sok száz éves hagyománya Jánosházy pályáján sem gyökértelen, hiszen a költőnek 1968-ban *Százegy szonett* címmel jelent meg műfordításkötete. E mostani verseskötet szonettjei a poétikai mellett egy másik hagyomány folytatását is jelentik: visszaidézik a klasszikus görög eszmények méltóságát, és a ma már szintén klasszikusnak számító első nyugatos generáció (Babits, Juhász, Kosztolányi, Krúdy) alkotói világának hangulatát.

A kötet első része, mely a *Don Quijote és a többiek* című ciklusig határozható meg, a „költői én”-t körülvevő világot mutatja be. A társadalmi változások és változatlanságok keserű, ironikus, gyakran az akasztófahumorig merészkedő ábrázolása ez: jelenkori helyzetkép, melynek viszonylagossága az ókori kultúra abszolút jellegéhez mérve még szembetűnőbb. A teljesség elveszett. Helyét a relatív és részeire hulló világ vette át. Ennek a „minden Egész eltörött” hangulatnak szükségszerű velejárója az egyébként tragikus veszteséget is relativizálva szemlélő ironia. Az *Istenek éjszakája* ciklus első verse, a *Múzeumi istenek* ezt az immanenciába kényszerített és ezzel természetszerűleg töredékessé váló, felaprózódó transzcendens eszményt mutatja be, már-már groteszknak ható éllel:

*A csillagfényes Mindenség helyett
neonvilágba zárva, pár tenyérnyi,
szerény talappalattal kell most beérni.
A múltban hagytak lábat, kart, fejet –*

*de minek itt szem: jobb, ha úgyse lát!
Mit nézzen: a vasárnapi közönség
malacképét, mely felhabzsolta löncsét,
és elbambulva cipeli hasát?*

(Múzeumi istenek.)

Hasonlóan reménytelenül kívánná az eltűnt idill visszajöttét a *Li Taj-pót várom holdfényben* című vers alanya is. A legendás VIII. századi kínai költő, aki élete során csaknem egész Kínát bebarangolta, Jánosházy versében a soha vissza nem térő összhang, a derű képviselője. Ami a közel tizenkét évszázadnyi távolságot áthidalja a két költő közt: a holdfény.

*Ülök méltán kékes holdsugarban,
elzsongít a patak csilingelése;
az asztalon boroskancsó s pohár van,
és üres szék előtt szép rajzú csésze:*

*Li Taj-pót várom, hogy csöndben betérjen
a dombbátrol, és hajnalhasadásig
igyunk, szavaljunk verseket az éjben,
míg bortól, rímtől, harmattól elázik.*

(Li Taj-pót várom holdfényben.)

*Ágyam lábánál fehér ragyogás:
lehet, hogy nyáron itt a hófúvás?
Fölemelkedem, nézem-figyelem:
ágyamhoz ért a holdfény, a csodás.*

(Li Taj-pó: Csendes éj. Ford.: Weöres Sándor)

A jelen atomizált, falanszter-világát mutatja be *A világ csak megy* című szonett, melynek erős ironiája az intertextus felidézésével lesz szembeötlő: Babits *Messze...messze...* című verse idilli impressziókat és hangulatokat sorakoztat fel tarka színekben, míg Jánosházy a babitsi mozzanatos technikát idézve néz körül a világban, és impressziói épp ellenkezőek a nagy előd „képeslapjaival”.

Jánosházy számára a tágabb, számunkra viszont a szűkebb külvilágot jelenti Szeged városa, melyet a költő Juhász Gyula városaként emleget. Szegeden bolyongva Jánosházy ismét csak a hiányt éli meg, a *Juhász Gyula nyomában Szegeden, valamikor* című versben komor képekkel, „annátlan magány”-ba merülten láttatja a várost.

A tágabb külvilág ábrázolásában mindig ott lapul a szűkebb haza, Erdélyország múltja, jelene, jövője. A *Török világ*, a Rómából származó Ovidius *Tomiban*, mely a Fogarasra kényszerülő Babits *Levél Tomiból* című versével rokon, az Ady költői megoldásait idéző kuruc-versek ezt az elkeseredettséget és aggodást mondják el a cenzúrához szokott „másról beszélés” technikájával. E versek csoportjába tartozik az ismét Babitsra emlékeztető *Fekete karácsony*. A vers nemcsak a *Messze...messze...* párverseként

emlegetett *Fekete országot* implikálja címével, hanem első sorával Babits *Herceg, hátha megjön a tél is!* című kötetének nyitóversét (*Ballada frisz fátyoláról*) juttatja eszünkbe. Szonettvariációja és egyben folytatása ez Babits balladájának, csak hogy a Babits-versben kifejeződő ember és természet közti összhang itt nincs sehol: a tél nem egyike az egymást váltó évszakoknak, hanem az emberi lélekben meglepedő hidegség, mely kitaróbbnak tűnik a természetinél. Ám mégsem olyan komor kép ez, mint a *Fekete ország* reménytelenségbe zárt világa, ahol „fekete bellül a földnek váza”. Ez inkább – ha rettegve és kételkedve is, de – tavaszban bízó lélekállapot. Nem végleges, örökkévaló tél és feketeség, hanem csak állapot: amolyan „mag hó alatt” jellegű átmeneti léthelyzet.

Ugyanezen „mag hó alatt” állapot sugallta és a szűkebb haza ihlette a költő számára a *Sámson Gázában* és a *Pénélopé* című verseket, melyek közös előképe ez az átmeneti léthelyzet, a tavasz előtti tél, a hajnal előtti éj, az ünnep előtti böjt szigora és komorsága. Ithaka az ingyenélő kérők prédája.

*De oszlik, lám, az éj, a pára,
a ház fölött vijjogva bosszú*

*árnyékok, keselyűk köröznek –
s már tudja, megjön nemsokára
Odüsszeusz: a megváltás s a bosszú.
(Pénélopé)*

Jánosházy György úgy kalandozik keresztény, pogány, európai és ázsiai kultúrák mezsgyéjén, mint kinek mindez az otthona. S miért ne lenne az? A kultúra – otthon. Fedél a fejünk fölött. Talpalatnyi Ithaka.

A kötet vízválasztója és egyik legszebb része a *Don Quijote és a többiek* című ciklus. Itt a költő hangot és témát vált. A ciklus kezdőversének, a *Don Juannak* kivételével mindegyik szonett szerepvers is egyben. A *Don Juan* E/2-ű beszédmódja E/1-űbe vált át, és ettől kezdve a Don Quijote-szerep variálódik a hős és a hozzá közel állók (Sancho Panza, Rocinante, Dulcinea és Cervantes) viszonyában. E résztől fogva a külvilág, mely eddig az ábrázolás fókuszában volt, új szerepet kap: a „lírai én” önértelmezésének háttérül fog szolgálni. Az önértelmezés központi problémája pedig az öregség, a világba való belefáradás és a belőle való kikopás lassan, ám visszafordíthatatlanul közelgő élménye. A külvilág és a „lírai én” közös problémája tehát az idillvesztés: ontogenezis és filogenezis itt összeér. Ennek a találkozásnak válik hídjává a Don Quijote-ciklus, melyben a szerepversek álarcá mögé bújva panasolja el a beszélő az idővel vívott szélmalomharc veszteségeit. A ciklus valójában búcsúdál: Don Quijote, akinek nem pusztán életformája, hanem lételeme az útonlevés, célhoz s ezzel élete végéhez ér. Don Quijote halálával pedig – ismét visszatérő motívumként – érvényét veszti az Abszolút, a mese és a Relatív lesz a valóság.

Az e ciklus követő versek már a szerepversek álarcát is levetik, és közvetlenül, E/1-ben szólalnak meg. A versek egy téma variációi: az élet és halál mezsgyéjén bölccsé higgadt, jövőt fürkésző várakozásé. E szonettek sorába tartozik a *Meditáció Omár Chájjám olvasása közben*, mely a rubájokat (négy sorosokat) író XI. századi perzsa költő és csillagász verseinek ihletésére született. Egy-egy részlet a két költőtől:

*szemünk csillagvilágokat betűz,
s didergető télvégi éjszakákon*

*az álmatlan léleknek kell a mákony,
hűlő ereknek kell a bor, a tűz*

(Meditáció Omár Chájám olvasása közben)

*Tudod, hogy életedből kirepülsz majd,
hogy titkok függőnye mögé kerülsz majd.
Igyál, hisz nem tudod, honnan fakadtál,
vigadj, hisz nem tudod, hová merülsz majd.*

(Omár Chájám: Négyesorosok. Ford.: Weöres Sándor)

A kötet második részében egyszer újra találkozhatunk a szerepverssel: a *Tengerjárom Szindbád elégiája nyolcadik útja előtt* című szonett olvasásakor. Az Ezeregyéjszaka kereskedő-hajósát ugyanabban a pillanatban érjük utol e versben, mint Don Quijotét a már említett ciklusban. Vagyis: az élet végén. Tengerjárom Szindbád, az utazó, hetedik útja végén így búcsúzik tőlünk:

Én pedig megfogadtam a magasztos Allahnak, hogy nem utazom soha többé se vízen, se szárazon az után a hetedik kóborlásom után, amelyen annyit kínlódtam és szenvedtem, hogy kalanddal, utazással torkig lettem.

(Ezeregyéjszaka, Tengerjárom Szindbád hetedik meséje, vagyis a hetedik utazás. Részlet. Ford.: Honti Rezső)

Jánosházy még egy utazást csatol Szindbád kalandjaihoz, s ezzel végső célhoz juttatja, csakúgy, mint Don Quijotét.

*De vár még egy kaland, egy út, a végső:
ciprus tövén évezrek vájta lépcső
és kulcstalan kis kamra lent a mélyben.*

*Ha bezárul fölöttem, mint a kriptá,
enyém a kincsek és a béke titka –
de már nem térek meg, hogy elmeséljem.*

(Tengerjárom Szindbád elégiája nyolcadik útja előtt)

A második rész utolsó két verse mintha a kötet összefoglalása lenne: Katona Józsefről, *A Bánk költőjéről* készült, s az életút két pontját emeli ki: a joggyakornoki éveket az 1810-es évek elején, vagyis a Bánk bán megírása előtti időszakot, a „mag hó alatt” állapotát, és a városi ügyészi éveket 1820-tól, amikor Katona Don Quijote vagy Szindbád módjára célhoz ér, és „kihunyt költőként” készül az utolsó útra.

*Szél járja csak az álmos Kecskemétet,
a jóllakott polgár elszenderült;
üres az utca és üres a lélek,
mely egykor hősi tettekért hevült.*

*Hová tűntek királynék és leventék?
A bús Tiborc maradt meg egymaga.
Merész eszmék emléke ritka vendég:
felszívtá az alföldi éjszaka.*

*Múló nap gondja, múltó óra élve:
kihunyt költőnek ennyi jut már csak.
Közömbös arccal néz tavaszba, télbe.*

*Későre jár, aludni kéne, mert hát
hajtásra várják reggel úri társak.
Ásít, s elfújja csöndesen a gyertyát.*

(A Bánk költője. A főügyész)

Jánosházy érdeklődése és rokonszenve Katona iránt egyébként nem véletlen, hiszen ő is jogi diplomát szerzett, emellett a Színiakadémia rendezői tagozatát is elvégezte, majd éveken át dolgozott a színházművészet területén rendezőként illetőleg dramaturgként. Ami különös, az a két vers köztessége. Úgy keretezik e versek a *Bánk bán* megírásának idejét, hogy a bele torkolló és a belőle eredő időket hordozzák eközben. Ebbe a kettős idősíkbá, amit végtére is a mű megírásának elő- és utóideje jelöl, egy másik időbeli dimenziót csempész maga a mű. Egyrészt hozza magával az elmúlt időket, újra megélve és örökölni hagyva a magányos tiberi zokszót, másrészt hozza magával az irodalmi hagyomány folytonosságát, a mű magabiztos, örökkévaló jelenidejét, mely vigasztalóan lengi be az emberi elmúlás borongós ezüstjét.

A kötet harmadik, befejező része egy szonettkoszorú, címe: *Szerelmeim*. Európa különböző múzeumaiban látott műalkotásokat sorol itt fel a költő, így vallván szerelmet a Szépnek. Jánosházy versei a női szépségideál előtt hódolnak, s e sok és különbözőségében megfoghatatlan nőalak transzcendens, „égi” szerelmet sugall, melynek legfőbb tárgya ismét: a kultúra. A szonettkoszorú hangulata egy irodalmi (de képzőművészeti jellege miatt a két művészeti ág interszemiotikai viszonyát tekintve is érdekes) allúziót rejt: Michelangelo Buonarroti *A márvány és az asszony* című szonettjét:

*A legnagyobb művésznek sincs oly álma,
amit ne zárna bármely kocka márvány
önnön feleslegébe: mit kizárván,
a lélek által vont kéz megtalálja.*

(Michelangelo: *A márvány és az asszony*. Ford.: Babits Mihály)

Ez a „lélek által vont kéz”, mint az avatottság, a Széphez értés szimbóluma Jánosházy szonettkoszorújában is megfogalmazódik, jelesül a kötet zárszavában:

*Szépség, szerelmes ámulatba vesztő:
ki értheti titekos, nem földi lelked
más, mint a költő, szobrász és a festő?!*

(Óda a Széphez. Mesterszonett.)

(*Enciklopédia Kiadó, 1995.*)

Fabulya Andrea